

INSTITUTUL DE FILOSOFIE ȘI PSIHOLOGIE
„CONSTANTIN RĂDULESCU-MOTRU”
ȘCOALA DOCTORALĂ DE FILOSOFIE ȘI PSIHOLOGIE (SDFP) – SCOSAAR

Angajamente fundamentale și asumptii metafizice

- rezumat teză de doctorat -

MARIAN GEORGE PANAIT

Acest text este inspirat de una dintre constatările pe care le facem fiecare și asupra cărora, regretabil, reflectăm de puține ori. Este vorba despre faptul că în lumea de astăzi – înțelegând prin aceasta lumea occidentală din ultimele zeci de ani – avem anumite angajamente fundamentale care ne conturează însuși modul de viață. Este vorba de angajamente față de morală, drepturi etc. Aceste angajamente nu se prezintă în formă unor stipulări explicite, unor prevederi clare etc. pentru fiecare dintre noi. În realitate, fiecare dintre ele este un complex de poziționări; de exemplu, teoreticienii susțin în covârșitoarea lor majoritate în mod explicit și argumentat aceste angajamente, educatorii – instituționali sau nu le susțin, de asemenea, în mod neechivoc și la fel fac politicienii etc.; în timp ce, drept simpli membri ai comunităților noastre, meditam mult mai puțin asupra lor, dar le presupunem întotdeauna prezente. Ca indivizi și drept comunități – chiar dacă în chip real ne îndepărtăm sau chiar încălcăm frecvent asemenea angajamente – funcționăm în mod pașnic și organizat în bună măsură tocmai datorită prezenței de fundal a unor angajamente cum sunt morală, drepturile, dreptatea, democrația.

Atunci când îți îndrepti atenția în mod programatic asupra acestor angajamente – privindu-le nu ca pe obiect de teorie, ci drept componente fundamentale ale modului nostru de viață – observația care se impune cel mai adesea este aceea că aceste angajamente fundamentale s-au format istoric beneficiind de atenția a numeroși specialiști. Legitimarea acestor angajamente este cel mai frecvent, din punct de vedere istoric una fundaționalistă, dar în special în epoca modernă, nu lipsesc legitimările consecvențialiste. În fond, chiar această cercetare are în background ideea că în lipsa acestor angajamente fundamentale consecințele pentru comunitățile noastre și pentru noi ca indivizi nu ar fi dintre cele mai convenabile. În acest context a apărut întrebarea care privește fundamentarea angajamentelor noastre și ideea de a urmări pe ce baze

filosofi importanți au avansat formule în favoarea acestor angajamente. Ideea care s-a impus a fost aceea că în chip istoric – iar aceasta are o importantă funcțională până astăzi – aceste angajamente au fost făcute posibile pe seama a diverse asumptii metafizice. La analiză, chiar unele dintre pozițiile consecvențialiste s-a dovedit că au încorporat în propria argumentare elemente metafizice, asumptii de ordin metafizic. Astfel, se conturează ideea că angajamentele noastre fundamentale au dobândit această forță în baza unui complex istoric, unei evoluții în care asumptiile metafizice joacă un rol determinant.

De aici apare clară intuiția că în lipsa asumptiilor metafizice aceste angajamente fundamentale ale noastre sunt periclitare și corolarul ei, acela că numeroșii filosofi care lucrează la eliminarea asumptiilor metafizice contribuie în bună măsură și la eliminarea acestor angajamente fundamentale, morala, drepturile, dreptatea, democrația. Investigarea istorică arată o lungă și complexă evoluție în acest sens – evoluție în care filosofii au fost mai preocupați de argumentele și disputele lor, decât de studierea mai largă a consecințelor pe care le au susținerile lor. În ultimii zece, douăzeci de ani constatăm proliferarea acelei gândiri care a fost ilustrată în istoria filosofiei – anume, negarea explicită a acestor angajamente fundamentale – de nume importante (cum este, de exemplu, Nietzsche) care au produs dispute și interpretări în interiorul cadrului conceptual al filosofiei (de exemplu, interpretarea lui Heidegger la Nietzsche). Această proliferare nu se mai referă la cadrul conceptual al filosofiei, setându-și propriul cadru post-modern. Chiar dacă aceste evoluții au în mod limpede origine în schimburile de opinii filosofice clasice, ele sunt departe de a mai avea ca termen de referință ontologia umanului subiacentă acestor dispute filosofice clasice.

Odată făcute aceste observații despre legăturile dintre asumptii metafizice și angajamente fundamentale, principala mea grijă a fost să limitez această perspectivă de cercetare. Astfel, nu intenționez să fac o listă exhaustivă a angajamentelor noastre fundamentale, nu pretind nici măcar că le-am studiat pe cele mai semnificative. Pretind doar că urmăresc istoric condiționările dintre unele asumptii filosofice și unele angajamente încercând să arăt că în chip real primele le-au făcut posibile pe secundele. Nu pretind nici măcar că aceste angajamente nu ar fi putut fi întemeiate diferit, pretind doar că astfel au fost ele întemeiate istoric și prin urmare cine lucrează la demolarea unor asumptii metafizice își asumă și atacul asupra angajamentelor fundamentale; dar nu susțin că, în pofida evoluțiilor istorice, de aici înainte aceste angajamente fundamentale nu ar putea fi legitimate pe alte căi. Așadar sunt deschis posibilității ca aceste angajamente, care

constituie însăși modalitatea de a fi a omului în occident, să poată fi legitimate în modalități pe care astăzi nu le întrevădem. În aceste condiții, tot ceea ce mi-am propus a fost ca măcar pentru unul sau câteva dintre angajamentele noastre fundamentale să arăt că ele se sprijină pe asumții metafizice, iar, treptat, s-a conturat ideea că o anumită perspectivă antropologică se află în fundalul acestei relații; perspectivă aflată ea însăși, dacă nu în conjuncție strânsă, atunci în dialog intens cu o anumite viziune metafizică generală, una care să includă un principiu metafizic.

Am arătat la început cum înțeleg angajamentele noastre fundamentale și de ce anume consider că ele sunt legitimate prin asumții metafizice. Vreau să spun că termenul *metafizică* are nenumărate utilizări, eu, aici, luându-l în sensul de termen căruia îi lipsește o referință empirică (actuală sau posibilă). Altfel spus, consider ca non-metafizic tot ceea ce are un corespondent empiric și, prin opoziție, socotesc a fi metafizic termenul căruia îi lipsește o referință experimentală actuală sau posibilă. Trebuie menționat faptul că în analizele pe care le fac încerc să țin seama de aspectul că, prin definiție, metafizica nu poate fi tratată cu conceptul de adevăr corespondență; este motivul pentru care în analiză utilizez conceptul de „control” asupra susținerilor. Înțeleg prin acesta conștiința, stăpânirea resurselor, de către autori care stăpânesc implicațiile susținerilor pe care le fac. Utilizarea conceptului de control are avantajul că este aplicabilă atunci când adevărul este pertinent, dar este aplicabilă și în alte cazuri. Realitatea de background este aceea că suntem mult prea așezați în setup-ul modern și uităm, de exemplu, că Aristotel distingea între științe teoretice, poetice și practice. Într-o manieră analogă, e potrivit să luăm în seamă varietatea poziționărilor noastre.

Analizele ca atare – pe fiecare dintre cele patru angajamente studiate, morală, drepturi, dreptate, democrație – nu pot fi rezumate. Se poate, în schimb, indica ideea principală a acestora. Sunt urmăriți în fiecare caz filosofi relevanți – de la Platon și Aristotel, până la Rawls și Hayek, trecând prin Locke și Kant – pentru angajamentele studiate, arătându-se în fiecare caz care este situația asumțiilor metafizice. Se poate stabili – ceea ce eu nu am făcut – o veritabilă hartă în fiecare caz a asumțiilor metafizice preferate de fiecare autor; de asemenea, se observă că nu în toate cazurile – de exemplu, Rothbard și Block – suntem în prezența unor asumții metafizice; dar, în același timp, le găsim pe acestea în locurile cele mai neașteptate – de exemplu, la Bentham, la Mill sau la Nozick. Este important să observăm că analizele celor patru angajamente studiate în anumite cazuri se suprapun – pentru că aceeași autori tratează despre fiecare dintre

angajamente – completându-se reciproc și întregind imaginea raporturilor dintre asumții metafizice și angajamentele noastre fundamentale.

Cercetarea a avut două finalități, una modestă, pe care socotesc că am îndeplinit-o staisfător și alta mai ambițioasă pentru care, mai degrabă, am indicat direcții de cercetare decât să realizez un studiu aprofundat. Finalitatea modestă este aceea care a putut fi întrezărită de la început: să arăt că există angajamente fundamentale, că ele sunt legitimate prin asumții metafizice și să aduc în atenția comunității de specialiști aspectul că aceia dintre noi care lucrează la demolarea metafizicii trebuie să asume că lucrează implicit împotriva moralei universale, a drepturilor naturale, a domniei legii și a democrației. Aceasta nu este niciun avertisment; este o constatare bazată pe o analiză destul de susținută; desigur, o constatare expusă constestării și erorii. Dar una care trebuia făcută pentru că ea se bazează pe o analiză care poate fi criticată, dar, ar fi potrivit să nu fie ignorată.

În ce privește a doua finalitate, aceea ambițioasă, ea se referă la ontologia umanului care se află în fundalul analizelor mele. Lungă vreme am crezut că trecerea de la lumea greco-romană la aceea creștină este o bună analogie pentru schimbările în care se află lumea post-modernă. O analiză cum este cea de față îmi arată că lucrurile nu stau așa. Lumea greco-romană a avut o trecere de succes în cea creștină – iar asta se vede cel mai bine la nivelul teoretic în integrarea dintre virtuțile cardinale și cele teologale – pentru că fundamental aveau aceeași imagine despre om ca persoană cu Aretai specifice în interiorul unei comunități. Antropologia s-a aflat peste 2000 de ani pe baza aretologică, iar lumea însăși (cel puțin cea antică și cea creștină) este reprezentată printr-un sistem de virtuți (așa stau lucrurile nu doar la Platon sau Aristotel, ci și în cultura greco-romană sau creștină); consecința a fost libertatea și responsabilitatea personală luate ca de la sine înțelese. Această concepție cristalizată în 2000 de ani și-a produs ultimele consecințe în modernitate; în secolul XIX am inventat valoarea și am proiectat-o universal – trebuie să recunosc că am participat la acest efort după propriile puteri cultivând, de exemplu, ideea, total falsă, că Binele la Platon este o valoare – încât astăzi am rupt persoana de datoriile și răspunderile sale, am golit-o de virtuți, de conținuturile ei, pe care le-am înlocuit cu cele mai subiective înclinații și porniri acceptate în numele valorilor. Finalitatea mai ambițioasă este deci aceea de a indica principala direcție de schimbare a vremurilor noastre; nu este vorba despre post-adevăr, pericole ale inteligenței artificiale etc.; lucrurile sunt mult mai adânci, este vorba despre schimbarea imaginii despre noi înșine, ontologia umanului în post modernitate este alta

decât în lumea greco-romană și cea creștină. Din aceste motive schimbarea care ne așteaptă este mai adâncă decât aceea de la trecerea dintre lumea greco-romană și cea creștină. Sigur, mă pot înșela; nu pretind decât că am făcut o sugestie de interpretare a schimbărilor cu care ne confruntăm. Oricum, cercetarea mea are caracter istoric, nu revendică niciun fel de predicție; ne spune doar să fim atenți să conștientizăm parcursul pe care ne aflăm.